

ТИПОЛОГИЧНИ АНАЛОГИИ НА „НОЩЕМ С БЕЛИТЕ КОНЕ“ ОТ ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ С РОМАНИТЕ „КИПЕНБЕРГ“ НА ДИТЕР НОЛ И „ХОМО ФАБЕР“ НА МАКС ФРИШ

Веселин Вапорджиев

Типологичните аналогии принадлежат към предмета на сравнителното литературознание, което изследва двете страни на всеобщия литературен процес: особеностите на националните традиции и условия и междулитературните връзки. Този клон на литературната наука се разви бързо през последното десетилетие. От началото и средата на 60-те години насам взаимното влияние и връзките между националните литератури все повече излизат на преден план в сферата на марксисткото сравнително литературознание, при което се вземат пред вид новите условия на развитие на световната социалистическа система и постоянно нарастващият дял на социалистическите литератури в световния литературен процес.

Изследванията в областта на българско-немските литературни отношения обхващат доста дълъг период. У нас се появиха няколко студии, посветени на рецепцията на класическата немска литература (Гьоте, Хайне, Т. Ман и др.) в България.¹ Налице са статии за възприемане на литературата на ГДР в България² и на българската литература в ГДР.³ Същото не може да се каже за останалите немскоговорещи писатели или обратно — за българската литература в останалите немскоговорещи страни.

Взаимните връзки между литературите на ГДР и България са облагодетелствувани от подобното развитие на двете страни от социалистическата общност. Общият им път към социализъм, сближаването на техните национални култури и сътрудничеството в духовната сфера се проявяват и чрез някои паралелни линии на развитие на националните им литератури. Тези факти, както и еднаквите по съдържание и методология етапи, които двете литератури трябваше да из-

¹ Боян Пенев. Гьоте у нас. — Училищен преглед, XIII, 1908, кн. 9, с. 717—777; П. П. Славейков. Хайне в България. — Мисъл, XVII, 1907, кн. 4—5, с. 241—254; Стефан Ив. Станчев. Гьоте в България. — Год. Соф. унив., Филол. фак., т. LVII, 1, 1963 и т. LIX, 1, 1965; Люба Драмалиева-Коджейкова. Хайне у нас. — Език и литература, IV, 1948/49, кн. 3, с. 221—228; Vesselin Vapordzhiev. Thomas Mann-Rezeption in Bulgarien. Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität. Jena, Ges.-Sprach. R., 25. Jg. (1976), H. 3, S. 413—416, и др.

² Vesselin Vapordzhiev. DDR-Literatur in der Volksrepublik Bulgarien. — Weimarer Beiträge, H. 2, 1974, S. 147—155.

³ Eduard Bayer. Zur Rezeption der bulgarischen Literatur in der DDR — Probleme der Bulgaristik, Teil I, Karl-Marx-Universität, Leipzig, 1976, S. 132—143.

минат при прехода от капитализъм към социализъм и с това при разкриване и изобразяване на пропеси и конфликти в новото общество, допринесоха за поява на предпоставки за типологични взаимодействия между двете литератури. Така Боян Ничев констатира няколкократно. Така Боян Ничев обоснова съществуването на типологични паралели между творчеството на Брехт и Вапцаров,⁴ а Дитмар Ендлер откри типологични аналогии между Николай Хайтов и Вернер Бройнинг, между Георги Караславов и Вили Бредел, а така също допирни точки у Камен Калчев и Ерик Нойч, у Хайтов и Щритматер, Гуляшки и Брезан.⁵

С настоящото изследване си поставяме задачата да сравним типологически три романа на три различни литератури. Право и предпоставка за това виждаме най-напред в една обща черта на общественото развитие през последните десетилетия, което по недвусмислен начин намери отражение в световния литературен процес. Става дума за научно-техническата революция, която както при капитализма, така и при социализма доведе до някои общи резултати — сходство, отнасящо се преди всичко до тенденцията в развитието и до количествените изменения, докато различията са в социално-класовия им характер.

За нашите цели бихме възприели схващането, че същността на научно-техническата революция се проявява в безпрецедентния процес на едновременно, взаимосвързани, дълбоки и всеобхватни изменения в развитието на науката, техниката и обществените производствени процеси. Характерни черти на това развитие са бурното нарастване на дяла на електрониката и автоматиката, интензифицирането на общественото производство, превръщането на науката в непосредствена производителна сила, революцията в информационните потоци и др.

Философите определят технико-икономическата същност на научно-техническата революция като процес на сливане на науката с материалното производство, а социално-икономическата същност на това явление — като изменение на мястото на човека-производител в трудовия процес и изменение на характера на самия труд.⁶ В случая от значение за нас е силното нарастване на научно-техническата интелигенция — инженерно-технически кадри и специалисти в различни области — и на ролята ѝ в обществения живот.

Описаните по-горе явления от обективната действителност на нашия век намериха различно тълкуване и обяснение. Появиха се „технократически“ концепции, които утвърждават могъществото на науката, нейното „съдбоносно“ значение и универсалност като сила, която преобразува обществото непосредствено и пряко, като изключва социалните фактори. Според буржоазния философ Даниел Бел нарастването на обществената роля на науката и техниката, използването на електронните изчислителни машини, кибернетизацията на производството и живота пораждат автоматически „постиндустриалното общество“ с изгладени класови противоречия. Збигнев Бжежински, възвестявайки настъпването на „технотронния век“, пише, че научно-техническата революция щяла да измени социалната структура на обществото без социална революция и да реши всички проблеми на настоящето. А за Роже Гароди научната интелигенция била „решаващата сила за преобразяване на света“⁷.

⁴ Bojan Ničev. Typologische und kontaktologische Aspekte in den deutsch-bulgarischen literarischen Beziehungen der 20-er und 30-er Jahre des 20. Jhs. — Probleme der Bulgaristik. . . , S. 87—97.

⁵ Dietmar Endler. Zur Darstellung der Arbeiterklasse in der zeitgenössischen bulgarischen Literatur und einige typologische Vergleiche mit der DDR-Literatur. — Probleme der Bulgaristik. . . , S. 105—114.

⁶ Научно-техническата революция и духовният мир на човека (Философско-социологически проблеми). Алма-Ата, 1979, с. 108 и 115.

⁷ И. Т. Флоров. Прогресът на науката и бъдещето на човека. С., 1977, с. 20.

Като абсолютизират научно-техническия прогрес, буржоазните „технократически“ концепции поставят човека в положение на роб на свръхмощната, неодошувена и породена от самия него сила, като привилегирован се оказва само творческият елит на учените и висшите професионалисти-администратори. Така буржоазната социология разви теорията за революцията на менажерите, на управляващите администратори. На инженерно-техническите кадри и специалисти принадлежала главната роля в общественото развитие, а господари в капиталистическото общество били не магнати, банкери, предприемачи, не финансово-индустриалната олигархия, а... технократите!

Неоспорим факт е, че научно-техническата революция през XX в. обуслови възможността за сравнително кратко време човечеството да постигне огромен напредък във всички области на материалното производство и овладяването на природните тайни. Марксистко-ленинската идеология успя правилно да оцени особеностите на съвременното развитие на човечеството: научно-техническата революция обхваща интензивно развитие на производителните сили, преобразуване на всички субективни и обективни фактори на производството и създаване на материални предпоставки за обществен прогрес, като всички тези компоненти зависят от развитието на човека и обществените му връзки и функции. Взаимодействието между научно-техническия прогрес и човека трябва да се разбира като диалектическо единство, в което човекът не е просто субект или обект.⁸

Казаното дотук за научно-техническата революция използваме, за да докажем, че главните герои в разглежданите от нас книги съществуват като прототип в обективната действителност и са рожа именно на съвременното развитие на материалното производство и човешките отношения.

За нашите изследвания привлякохме три произведения, които по своята същност и като съставна част на съответните национални литератури са взаимно адекватни. Това са романи на писатели, които принадлежат към водещите фигури на трите национални литератури. В известен смисъл Вежинов и Нол са характерни представители на социалистическия реализъм в литературата на НРБ и ГДР в съвременния етап на развитие, а Фриш е значително име в швейцарската и световната литература, който по своя хуманизъм заема недвусмислено едно от първите места в буржоазната литература днес.

Павел Вежинов принадлежи към най-известните съвременни писатели, които определят физиономията на българската литература. Извънредно продуктивен, той е деен в почти всички литературни жанрове, като особено голямо внимание в творчеството си отдава на морално-философски проблеми на съвременността, за което свидетелствуват книгите му „Звездите над нас“ (1966) и „Нощем с белите коне“ (1975). Дитер Нол заема също предно място в литературата на ГДР. Донесият му известност роман „Приключенията на Вернер Холт“ (1960—63) разкрива типична за цялото поколение фигура, нейното развитие и морално издигане. Книгите на Макс Фриш „Щилер“ (1954), „Хомо Фабер“ (1957) и „Нека ме наричат Гантенбайн“ (1964) с характерните проникновения в областта на психологическото и философското, с типични образи от съвременното буржоазно общество осигуряват на автора си признание на писател от световен ранг.

Накратко съдържанието на трите романа:

В центъра на романа на Павел Вежинов стоят ученият с международен авторитет проф. Урумов и племенникът му Сашо. Старият професор внася значително безпокойство сред колегите си от научноизследователския институт с една твърде смела теза за произхода на раковите образувания. Сашо се развива като надежден млад учен. Двамата събират по различен начин опитности (единият в края на своя живот, другият в своята младост) както в областта на

⁸ И. Т. Флоров. Цит. съч., с. 15 и 32.

науката, така и на любовта. След смъртта на Урумов Сашо продължава изследователската му дейност и чрез сложни вътрешни преживявания се развива по пътя към зрелостта.

Дитер Нол разказва за събития от решаващо значение за живота на д-р Кипенберг. Младият лекар и химик, ръководител на най-важното звено в един научноизследователски институт, на върха на своята кариера стига до състояние на самоуспокоение, равнодушие и приспособленчество. Развитието на важен за народното стопанство фармакологичен метод го поставя пред критично изпитание и себеутвърждаване. Срещата с абитуриентката Ева също допринася за неговото „отрезвяване“ и му вдъхва нови импулси. По пътя на сложна вътрешна борба той стига до развитие на личната отговорност на учен у себе си.

Инженер Валтер Фабер от романа на Макс Фриш работи в системата на ЮНЕСКО за оказване на техническа помощ на развиващите се страни. Убеден в силата на естествените науки и техниката, той е на мнение, че както обществената, така и психическата действителност може да бъде обхваната и обяснена с чисто научно-технически категории. Неговият свят е на чистия разум без емоции и преживявания, животът му е чист сбор от изчислими величини. Той отказва да се ожени за Хана, защото не иска да се обвързва с друг човек, а и една сделка го привлича на другия край на света. Сблъсъкът му със съдбата и контактът му с хората и действителността се осъществяват чрез любовта му към Сабет, негова собствена дъщеря. Страданията му и трагедията на хората до него правят от марionетката Фабер истински човек. Очите му се отварят и зад „индустриалното общество“ той вижда света на хората от плът и кръв, на природата.

Първите много важни типологични сходства между романите на Вежинов и Нол произтичат от обществената обусловеност на литературните явления. В нашия случай са налице две творби, посветени на съвременното общество, които са израз на определени социални и национални тенденции и същевременно представляват художествено обобщение на обективната действителност. Те отразяват състоянието на социалистическото общество в България и ГДР по приблизително еднакво време — края на 60-те и началото на 70-те години. През този период и двете литератури допринесоха като неотменна част на обществения прогрес за развитието на многостранно образовани, творчески личности и служеха за проводник на социалистическия патриотизъм и пролетарския интернационализъм. Това бяха задачи, които следваха от изграждането на развитото социалистическо общество, от напредващата научно-техническа революция и от налагането на нови принципи на ръководство и планиране. Така в българската литература намериха отражение доверието между хората в романа „Двама в новия град“ (1964) на Камен Калчев, морално-философските проблеми на хора от съвременността, чиято психика носи следи от личното минало — „Звездите над нас“ (1966) на Павел Вежинов, вътрешната връзка между поколенията — „Домът с махагоновото стълбище“ (1975) на Андрей Гуляшки. А в литературата на ГДР Ана Зегерс реагира на измененията от социален и идеен характер. Нейният роман „Доверието“ (1968) имаше за тема новите отношения между хората в социалистическото общество. В своя „Импресум“ (1972) Херман Кант концентрира вниманието си върху задълженията, които отделният човек в развития социализъм трябва да поеме спрямо обществото и самия себе си. Процесът на взаимното обогатяване чрез връзките между индивид и колектив и борбата за преодоляване на равнодушието и ограничеността намериха литературно отражение в „Буридановото магаре“ на Гюнтер де Бройн (1969). „Франциска Линкерханд“ (1974) на Бригите Райман проследи първите стъпки на една жена в живота и професията и първия ѝ ангажимент като личност от социалистическото общество.

От фактите на обществено обусловени общи черти на развитие на двете литератури произтича и втора типологична аналогия между двете книги. Това е общността на художествения метод на Вежинов и Нол — социалистическият реализъм в условията на развитото социалистическо общество. Цялостното творчество на двамата писатели доказва, че именно този начин на отражение на обективната действителност е бил винаги характерна черта на тяхната творческа изјава.

Задача на всяко сравнение на две литературни творби е наред с обществено-типологичните да установи и оцени също и литературно-типологичните аналогии, които обхващат специфични литературни явления или компоненти на художествените произведения като сюжет, композиция, изграждане и развитие на характерите, завръзка и развързка на фабулата и т. н. И в двата романа — „Нощем с белите коне“ и „Кипенберг“ — откриваме една и съща основна тема. Център на действието е животът в един научноизследователски институт в съответната страна, показан в различни аспекти: от отношенията между ръководители и подчинени до обикновените всекидневни разговори и дори клюки. Единството при избора на темата и място на действието произтича според нас от валидните и в двете страни закономерности на научно-техническата революция през последното десетилетие, при което в народното стопанство първостепенно значение се пада на научноизследователската работа и връзката ѝ с производството. Това обяснява и обширните изложения в двата романа по различни научни проблеми: научно-популярното обяснение на възможни в бъдещето открития от решаващо значение за борба с рака или на важни за народното стопанство фармакологични методи. Главна разлика между двата романа по отношение на основната тема е, че в „Кипенберг“ се проследява съдбата и развитието на един главен герой (и най-близкото обкръжение), докато в „Нощем с белите коне“ са налице двама главни герои и тежестта пада върху връзката и приемствеността на поколенията.

Типологично общи черти откриваме и в развоя на действието. Фабулата в двата романа се задвижва чрез еднаква завръзка — чрез необходимостта трудовият колектив на един научноизследователски институт да вземе отношение по една важна хипотеза със стойност на откритие („Нощем с белите коне“) или по особено важна за народното стопанство научно-практическа задача („Кипенберг“). И в двата случая главните герои срещат съпротивата на някои членове на колектива, които се стремят към постигане на карьеристични и себелюбиви цели. Преодоляването на тези пречести на творческото развитие фактори допринася за вътрешното развитие на носителите на новото. Тези аналогии намират обяснение също в процеса на научно-техническия прогрес, който в действителност почти всеки ден поставя нови задачи за решаване или принуждава да се преосмислят стари схващания. Резултатите от „стълкновенията“ в двата романа са еднакви: статията на проф. Урумов дава повод да се направи равносметка за досегашната работа и научни изследвания в института, а поемането на отговорната научна задача от страна на д-р Кипенберг води до коренни изменения на дотогавашните методи на работа в неговия институт.

Някои различия в развитието на фабулата произлизат от различната концепция на двете произведения. Главната творческа цел на автора на „Кипенберг“ е да разкрие вътрешната борба на главния герой, преодоляването на някои от неговите собствени недостатъци и борбата с отживялото в името на прогреса и благото на хората. В „Нощем с белите коне“ на преден план излизат отношенията и приемствеността между две поколения, връзката, борбата и сътрудничеството между тях. Развитието на Сашо като човек и учен става в непосредствен контакт с вуйчо му, стария професор Урумов.

Тези различия обясняват и различната структурна композиция на двата романа. В „Ношем с белите коне“ конфликтът достига кулминация в средата на действието. Така Сашо получава възможността, след като е намерил своето място в живота, да се утвърди като учен, да спечели и заслужи любовта на Криста и да развие чувствата си. Във втората част на романа се осъществява и приемствеността на поколенията — Сашо поема и продължава работата на проф. Урумов. Конфликтът и развръзката в „Кипенберг“ намират място едва на края на романа. По този начин в книгата има повече място и време да научим за дейността на д-р Кипенберг, да проследим неговото развитие от равнодушие и приспособленчество през отрезвяване и разчистване с миналото до застъпване с думи и дела за прогреса и благото на обществото.

Кипенберг и Сашо принадлежат към младата творческа интелигенция в областта на науката. Макар че двамата се намират на различни етапи на своето професионално развитие — Кипенберг е вече утвърден учен и ръководител на работна група в научния институт, докато Сашо е поел току-що трудния път на учен, — могат да се констатира редица общи характерни черти. Това са учени, израснали и възпитани в социалистическото общество, носители на съвременни възгледи както по отношение на обществото, така и на науката и прогреса. На тях са присъщи специфични черти на младежта: възторженост, целеустременост, известна необмисленост и възприемчивост към всичко ново и прогресивно.

Характерите и на двамата преминават сложно развитие. В началото на романа Кипенберг е млад учен, достигнал бързо високо стъпало на кариерата и поради това потънал в самодоволство, рутинна и безразличие. След продължителна вътрешна борба той стига до отрезвяване, което променя живота и поведението му. По тежкия път към самия него изиграват положителна роля контактът му с Ева, приятелските и колегиалните връзки с партийния секретар на института и други научни сътрудници. В края на романа виждаме един нов Кипенберг: отново деен, откровен към себе си и околните, с пораснало чувство за отговорност. В развитие е представен и Сашо. Току-що завършил следването, му се удава чрез своите познания и широчина на схващанията да се наложи като млад надежден учен, който е в състояние да продължи изследователската работа на стария учен Урумов. Отначало Сашо е малко надут, самоуверен, повърхностен, дори лекомислен. В хода на действието у него под влияние на любовта му към Криста и на разговорите и съветите на проф. Урумов се развиват редица положителни черти на характера като морална отговорност към околните, строгост към самия себе си и др.

По отношение на останалите фигури в двата романа се констатира различни концепции. В „Кипенберг“ няколко сътрудници на главния герой са обрисувани подробно с цел постигане на по-добра и по-пълна характеристика на обкръжението, в което той живее и работи и което непосредствено влияе върху неговото развитие. Към тях принадлежат на първо място партийният секретар Босков, госпожа Дитрих, Хара и др. В „Ношем с белите коне“ освен Сашо има още един главен герой — проф. Урумов, чиито спомени разкриват целия му живот, неговите възгледи и мечти. Неговият характер и поведение са онези източници, от които младият човек черпи, защото проф. Урумов повлиява непосредствено развитието на Сашо чрез своята научна компетентност, опит и здрав морал.

Бихме обобщили, че при анализа на характера и развитието на главните герои на двата романа се откриват типологични аналогии, съпроводени от конкретни различия. Концепцията в „Кипенберг“ подчертава вътрешното развитие на героя, неговото опомняне и израстване в нравствено отношение, докато връзката и отмяната на старото от младото поколение са само загатнати в завърше-

ка на романа. Дори бихме говорили за антагонизъм между поколенията. Главен стремеж на автора на „Нощем с белите коне“ е точно обратното — да даде представа за сътрудничеството между поколенията, тяхната връзка помежду им и „узряването“ на младата генерация.

За потвърждения на нашата теза за наличието на типологични аналогии в двата романа ще използваме мнението на критиката в ГДР за тези творби („Нощем с белите коне“ беше преведена на немски през 1979 г. — годината, в която излезе за пръв път и „Кипенберг“!):

„Кипенберг“

„Това е нашето всекидневие, богато на конфликти, достойно за нашето внимание и усилия.“

„Зонтаг“, 14/1979

„Проблеми като 'колективност' и 'индивидуалност' и диалектиката между тях... придобиват конкретност и актуалност.“

„Зонтаг“, 14/1979

„Кипенберг носи в себе си проблематиката, която движи напред нашето... общество в наши дни.“

„Зонтаг“, 8/1979

„Нощем с белите коне“

„...тази както увлекателна, така и многопластова книга е едно събитие за нас с нейната актуална морално-етическа и философска проблематика“.

„Трибуне“, 8.VI.1979

„Авторът се опитва да обхване проблема за нравственото възпитание... откъм съотношението между индивидуално осъществяване и обществена необходимост.“

„Зонтаг“, 3.V.1979

„...са онези изходни позиции, от които Вежинов творчески претворява нравствената, философската и социална проблематика на настоящето“.

„Нойес Дойчланд“, 7.VII.1979

Очевидната паралелност на становищата на литературната критика за двете книги говори недвусмислено, че са налице два обекта, които в много линии си приличат, защото отразяват еднакви производствени отношения с еднаква степен на обществено развитие.

Установените типологични аналогии между двата романа създават предпоставката към съпоставянето да прибавим и третия роман. Целта ни е да го сравним с първите два и да обособим общото и различното между тях.

Главният герой на Фриш е също представител на научно-техническата интелигенция на нашия век, нещо повече — инж. Фабер е привърженик на описаното по-горе „технотронно“ или „постиндустриално“ общество на Бел и Бжежински. И като че ли някои негови качества говорят, че самият той е представител на подобно общество. Студен, акуратен, делови във всяка област на живота, до известна степен циничен в своята „обективна“ преценка, този ерген на 50 години е убеден в могъществото на естествените науки и техниката: машината е по-съвършена от човека, защото за нея не съществува изненада или чувство, страх или надежда, а що се отнася до чисто човешката проблематика — психологическата основа на съществуването, на взаимоотношенията между хората, задължения и връзки с обществото, — тя се решава според инж. Фабер единствено с помощта на научно-техническите категории.

Ние искаме да се дистанцираме от схващането, че Хомо Фабер бил един „модерен човек“ в смисъла на мита на екзистенциалистите. Не можем да приемем, че инж. Фабер е именно този „модерен човек“, защото пътувал много, защото бил „неприроден“, защото бил космополит, защото бил отчужден и самотен и т. н. Не защото тези признаци са типични за многобройни представители на капиталистическия свят, принадлежащи към различни слоеве на обществото. Пътуването е наложено от съответния вид професия, но дали всички търговски пътници, представители на рекламни бюра или служители в международни институти, са именно тези „модерни хора“? А отчуждението се шири не само

сред техническата интелигенция на Запад, а и сред младежите, сред анонимните жители на големия град. „Неприродността“ не се ли превърна в бич за милионите обитатели на многоетажните железобетонни сгради, между които отделни зелени дървчета действуват като палма в пустиня? За нас Хомо Фабер е рожба на конкретните условия, породени от днешната епоха на бурен научно-технически прогрес, един от многото, които като него заявяват:

„Като човек на техниката, свикнал съм да боравя с точните формули на теорията на вероятностите . . . аз съм човек, който стои с двата си крака на земята.“

Посочените факти изключват възможността, че инж. Фабер е именно този митичен универсален феномен, този все по-бързо развиващ се човешки тип. Той не е никакъв „свръхчовек“, а привърженик на „индустриалното общество“ по убеждение и по начин на живот, но същевременно е и жертва на възгледите си за могъществото на техниката и машините, от което следват и отчуждението, и трагедията му.⁹

В поведението и възгледите на инж. Фабер прозира желанието на Адорно в областта на музикалната социология да се заклеими емоционалното начало като низша и примитивна проява на човека, да се откъсне емоционалното от интелектуалното. За Хомо Фабер чувствата в света на техническото съвършенство са смешна отживелица. Трепетите на душата са задушени от трезвостта на логиката, прагматизма и целесъобразността, а любовта и семейството са пожертвувани от него в името на кариерата и собственото благополучие и поради нежелание да се обвърже с друг човек. Подобно отчуждение не само не се открива у Кипенберг и Сашо, но се явява и абсолютно чуждо за двамата — емоционалното начало е неотменна част от характерите им, и то в пропорционално съотношение спрямо други компоненти на психологическата им същност.

Както и при първите два романа, сблъсъкът, конфликтът с околната среда изиграва ролята на катализатор при вътрешночовешките процеси, на онова, което все още е останало от човека Фабер. Този път импулсът идва от срещата и любовта към собствената дъщеря, която той не познава. Именно тук констатираме онзи момент, който определя типологичното сходство в развитието на тримата — сблъсъкът с проблеми отваря пътя към намиране на себе си, към развитие на нови качества, към преоценка на досегашните ценности. Дилемата е една:

„Да бъдеш или да не бъдеш“ полезен (и човечен) в съвременното общество? Една дилема, но три различни пътя:

Да се утвърдиш в живота като учен, като носител на прогреса, като високоемoralен представител на младото поколение или не? (Сашо)

Да се върнеш към ролята на носител на прогреса в името на колективността и благо на обществото ли не? (Кипенберг)

Да се върнеш към общочовешкото, към чувствата и желанията, към идеалите или не? (Фабер)

Една дилема, три различни пътя и въпреки всичко еднаква проблематика — за мястото на представителите на научно-техническия прогрес в обществото, в колектива, в семейството, спрямо старото поколение и спрямо децата.

И тримата автори — от позициите на социалистическия реализъм и активния хуманизъм — заявяват според нас недвусмислено: мястото на научно-техническата интелигенция е сред хората, дейността им трябва да служи на хората, вътрешният им живот трябва да съответствува на общочовешките норми и идеали. Същевременно това е едно категорично отрицание на някакви нови, по-висши качества на техническата цивилизация. Не законите на някакво „тех-

⁹ Дмитрий Затонски. Искусство романа и XX век. М., 1973, с. 446.

нократно“ общество, законите на социалната сфера с нейните особености при социализма и капитализма определят поведението на индивида.

На пръв поглед развързката и в трите романа звучи екзистенциалистки: човек осъзнава собствената си същност, значимост и нищожност само в критични ситуации на своя живот — болест, катастрофа, смърт, неуспех. В същност тези ситуации са наложени на героите от обективната действителност и там трябва да се търси пружината на тяхната съдба — в сблъсъка им с обществото, с проблемите, произтичащи от научно-техническата революция. Но докато героите на Вежинов и Нол преодоляват възникналите препятствия, за да продължат обогатени и обновени своето развитие, инж. Фабер, „блудният син“ на Фриш, се завръща към човешката общност, към обикновените, но пълноценни човешки преживявания и трепети повече символично, под формата на негово вътрешно прозрение и на зародиш на нов живот, защото Фриш „предписва“ гибел на своя герой. Същевременно неговото вътрешно развитие се намира под влияние на неотклонимо породения стремеж към човечност и в това откриваме оптимизма и вярата на автора в човешкото, което, ако не изравнява Фабер с героите на другите два романа, доближава извода на книгата до заключението на останалите две: мястото на интелектуалеца в днешния свят е на страната на хуманизма, на страната на прогреса в служба на хората, на страната на социалната справедливост. Така пътят на човека на науката и техниката в социалистическото общество е към самоусъвършенствуване в името на всеобщото благо, а пътят на интелегента от капиталистическото общество — път на преодоляване на алиенацията в името на живота за другите.

Считаме, че изложените дотук и констатирани и в трите романа аналогии са типологически по своя характер и според нас са отражение на характерни за обществото черти на развитие в епохата на научно-техническата революция. А съществуващите различия са проява на различна социална същност (при „Кипенберг“ и „Нощем с белите коне“, от една страна, и „Хомо Фабер“, от друга). За обяснение на общия и за трите книги оптимизъм откриваме също различни мотиви. При Фриш това е активният хуманизъм, вярата в човека, придобил в борбата с прагматизма и отчуждението отново човешките си качества да обича и да се вълнува, а при Нол и Вежинов — наред с намиране на себе си след вътрешна борба или изработване на нови качества и приемственост особено силното влияние на трудовия колектив и идеалът да се постигне благо за народа или за хората въобще.